

Krajewski, Władysław

O działalności Pracowni Historii Filozofii Przyrodoznawstwa Instytutu Filozofii i Socjologii PAN

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 13/4, 860-862

1968

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

POSIEDZENIE NAUKOWE ZESPOŁU HISTORII GEODEZJI

W dniu 20 maja 1968 r. odbyło się w Warszawie posiedzenie naukowe Zespołu Historii Geodezji. Zebraniu, w którym wzięło udział 14 osób, przewodniczył prof. J. Gomoliszewski. Tematem posiedzenia było omówienie przez mgra Tadeusza Nowaka atlasu wojskowego Getkanta *Topographia practica conscripta et recognita per Fredericum Getkant mechanicum*, uwagi mgra inż. J. Tymowskiego o zagadnieniach mierniczych w *Księdze henrykowskiej* oraz sprawy organizacyjne.

Mgr Nowak nakreślił genezę atlasu, znajdującego się w Archiwum Wojskowym w Szwecji, a wypowiedzi o jego przedmiocie i treści zilustrował zdjęciami poszczególnych map¹. W dyskusji zabrali głos: prof. B. Olszewicz, prof. Gomoliszewski i mgr inż. S. Walczak.

Mgr J. Tymowski dowiódł zebraniem, iż *Księga henrykowska*, będąca opisem narastania majątności klasztoru cystersów w Henrykowie na Śląsku w II połowie XIII w. i w pierwszych latach XIV w., aczkolwiek pisana przez zakonników niemieckich, dotyczy wielu spraw polskich. Operując licznymi cytatami, referent w niezwykle interesujący sposób przedstawił *Księgę henrykowską* jako dokument pozwalający śledzić prawo własności, technikę rozgraniczeń i pomiarów, a nawet stosowane jednostki miar.

W dalszym toku zebrania przedstawiciel Pracowni Badań Kopernikańskich Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN mgr J. Drewnowski poinformował pokrótce o treści i toku obchodów Kopernikowskich, planowanych na 1973 r.², a prof. Gomoliszewski powiadomił, iż opracowane przez doc. S. Kryńskiego dzieje triangulacji pruskiej, stanowiące fragment prac z historii triangulacji na ziemiach polskich, ukażą się w „Studiach i Materiałach z Dziejów Nauki Polskiej”. Wywiązała się też, zainicjowana przez dr J. Gołaskiego, ciekawa dyskusja na temat potrzeby poddania ochronie niektórych kopców granicznych, stanowiących niewątpliwie zabytek kultury.

Zofia Traczevska-Białkowska

K R O N I K A K R A J O W A

O DZIAŁALNOŚCI PRACOWNI HISTORII FILOZOFII PRZYRODOZNAWSTWA
INSTYTUTU FILOZOFII I SOCJOLOGII PAN

W końcu 1963 r. powstała w ramach Instytutu Filozofii i Socjologii PAN Pracownia Historii Filozoficznych Zagadnień Nauk Przyrodniczych pod kierownictwem niżej podpisanego. Intencją dyrekcji Instytutu było wypełnienie w ten sposób pewnej luki związanej m. in. z tym, że istniejący od początku w Instytucie silny Zakład Historii Filozofii Nowożytnej skupiał zainteresowania głównie na problematyce humanistycznej (filozofia człowieka, historiozofia, etyka itp.).

Pracownia została oparta na wolontariacie: główną formą jej pracy było konsersatorium skupiające 15—20 osób — w większości pracowników katedr filozo-

¹ Atlas Getkanta był już w listopadzie 1967 r. przedmiotem dyskusji na konferencji zorganizowanej w Łodzi przy współudziale Zespołu Historii Geodezji; por. sprawozdanie z tej konferencji w nrze 3/1968 „Kwartalnika”, ss. 739—742.

² Por. m.in. informację o przygotowaniach do tych obchodów w *Sprawozdaniu z działalności Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN w roku 1967 w nrze 2/1968 „Kwartalnika”*, s. 526.

ficznych uniwersytetów i innych wyższych uczelni z różnych miast Polski, a także reprezentantów dyscyplin przyrodniczych, w szczególności pracowników Ośrodka Dokumentacji Ewolucjonizmu PAN¹.

Zgodnie z zainteresowaniami kierownika i uczestników tematyka badań Pracowni została ograniczona do wieków XIX i XX, a głównie — do drugiej połowy XIX w. i pierwszej połowy XX w. Badania objęły światopogląd i metodologię czołowych przyrodników tego okresu, przede wszystkim jednak rozwój podstawowych pojęć ważnych zarówno dla nauk przyrodniczych, jak dla filozofii. Jako pierwsze z takich pojęć wybrano pojęcie prawa nauki (prawa przyrody). Badano zatem definicję prawa nauki, problem jego obiektywności i poznawalności, metody wykrywania i uzasadniania praw, ich funkcje w nauce, typologię praw, stosunek różnych typów praw, w szczególności praw „dynamicznych” i statystycznych, a także praw dotyczących rozmaitych sfer przyrody — „wyższych” i „niższych” form ruchu. Z tą ostatnią sprawą wiąże się pojęcie mechanicyzmu, które również stało się przedmiotem zainteresowań Pracowni: chodziło o ustalenie, co rozumieli przez postawę i metodologię mechanistyczną różni autorzy w różnych okresach.

W ciągu czterech i pół lat istnienia Pracowni na jej konwersatorium wygłoszono blisko setki referatów, z których większość dotyczyła filozoficznych poglądów czołowych fizyków, chemików i biologów XIX w., a także filozofów i logików, zajmujących się wówczas metodologią przyrodznawstwa: chodziło przede wszystkim o ich bądź wyrażone *explicite*, bądź założone *implicite* koncepcje praw przyrody oraz mechanicyzmu.

Plonem badań Pracowni nad rozwojem pojęcia prawa nauki stały się dwa zbiorki wydane w 1967 r. oraz jeden przygotowany obecnie do druku. Składają się one ze szkiców poświęconych poglądom poszczególnych uczonych i filozofów na prawo nauki, stanowiąc materiał do ewentualnej przyszłej syntezy.

Pierwszy z tych zbiorów² zawiera szkice o fizyku, chemiku i filozofach, którzy, mówiąc o prawach przyrody, dawali jako przykłady prawa fizyki: o Helmholtzu, Kekulé, Millu, Spencere i Engelse.

Problematykę praw w naukach biologicznych wyodrębnilo w osobnym zbiorze³. Zawiera on pięć szkiców poświęconych wybitnym biologom XIX w.: Goethe, Cuvierowi, Darwinowi, Haecklowi i Bernardowi, z których każdy kładł nacisk na nieco inny typ prawidłowości biologicznych, a w związku z tym nieco inaczej interpretował determinizm biologiczny. Realizacja zbioru nie doszłaby zapewne do skutku bez inicjatywy oraz wkładu organizacyjnego i autorskiego przedwcześnie zmarłej Anny Straszewicz⁴.

Przygotowany do druku zbiorek zawiera szkice o pojęciu prawa nauki u Comte'a, Jevonsa, Boltzmana, Baina, Macha, Ostwalda i Smoluchowskiego.

Plonem prac Pracowni nad mechanicyzmem jest obroniona w czerwcu 1968 r. praca doktorska Adama Synowieckiego *Problem mechanicyzmu w naukach przyrodniczych*.

¹ Por. w nrze 4/1967 „Kwartalnika” (ss. 765—768) artykuł W. Grębeckiej i K. Petruszewicza *Osiągnięcia i plany w zakresie badań i upowszechniania historii ewolucjonizmu*.

² *Pojęcie prawa nauki w XIX w. Zbiór rozpraw*. Pod redakcją Władysława Krajewskiego. Warszawa 1967.

³ *Z dziejów pojęcia prawa w naukach biologicznych*. Pod redakcją Władysława Krajewskiego. Warszawa 1967. Zbiór ten ukazał się w serii *Materiały z ewolucjonizmu*, wydawanej przez Komisję Ewolucjonizmu PAN.

⁴ Por. nekrolog A. Straszewicz w nrze 4/1967 „Kwartalnika”, ss. 809—811.

Latem 1968 r. Pracownia została rozwiązana w związku z całkowitą reorganizacją Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, który zrezygnował m. in. z prowadzenia konwersatoriów ogólnopolskich, skupiając się na pracach zespołów złożonych z etatowych pracowników.

Władysław Krajewski

JUBILEUSZ STUPIĘDZIESIĘCIOLECIA OGRODU BOTANICZNEGO UNIwersytetu WARSZAWSKIEGO

W dniu 18 maja 1968 r. odbyła się w Ogrodzie Botanicznym Uniwersytetu Warszawskiego uroczystość 150-lecia istnienia tej zasłużonej placówki. Nie był to pierwszy ogród botaniczny Warszawy. W pewnym sensie miały już ten charakter nadwiślańskie ogrody Wazów, których rośliny wymieniano w ówczesnych europejskich katalogach. W 1811 r. za Pałacem Kazimierzowskim powstał Ogród Botaniczny Szkoły Lekarskiej. 1818 r. to data przeniesienia tamtego Ogrodu na obecny teren Ogrodu Botanicznego, co prawda wówczas trzykrotnie większy. Po zamknięciu w 1832 r. Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego, już po dwóch latach przyłączono niemal dwie trzecie terytorium Ogrodu do Łazienek. I tak pozostało do dziś.

Ale 1818 r. to nie tylko data translokacji Ogrodu na odpowiedniejszy, dający perspektywy dalszego rozwoju teren. Jest to również data, od której zaczął on poza działalnością dydaktyczną, przeznaczoną dla wąskiego grona studentów odpowiednich wydziałów Uniwersytetu, również działalność naukową oraz społeczną.

Kierownictwo Ogrodu Botanicznego objął wtedy profesor botaniki Michał Szubert (1787—1860), który specjalizował się w Paryżu pod kierunkiem Antoine'a Jussieu (1748—1836), twórcy naturalnego systemu roślin opartego na ich pokrewieństwie rodowym. Szubert przejął po nim krytyczny stosunek do sztucznego układu linneuszowskiego, wygodnego w użyciu, lecz przekreślającego wszelkie twórcze dociekania ewolucyjne. Szubert nie należał do tak powszechnego w owym czasie wśród uczonych typu polinneuszowskiego inwentaryzatora przyrody. Nie był gabinetowym taksonomem opisującym, głównie z zielników, nowe gatunki roślin. W żywym kontakcie z przyrodą, nie tylko na suchych uniwersyteckich wykładach, kształcił też swoich uczniów, do których m. in. należeli wybitni późniejsi botanicy, Wojciech Jastrzębowski (1791—1882) i Jakub Waga (1800—1872), również zasłużeni dla warszawskiego Ogrodu.

W programie nauczania Szuberta ważną rolę spełniały wycieczki po kraju, odbywane przeważnie pieszo. Miały one na celu poznanie flory krajowej, poznanie uprawianych w różnych okolicach, względnie nadających się do uprawy roślin oraz zaopatrzenie Ogrodu Botanicznego i gabinetów naukowych w reprezentację roślin krajowych. Szubert realizował zatem wydane jeszcze przez Komisję Edukacji Narodowej instrukcje zalecające poznanie „płodów przyrodzonych” dla wykorzystania ich w praktyce gospodarki narodowej. O ileż bardziej postępowa i związana z potrzebami kraju była w owym czasie uniwersytecka botanika niż uniwersytecka zoologia, którą reprezentował taksonom i typowy „gabinetowy uczyony”. Nowe prądy w zoologii formowały się wtedy poza uniwersytetem.

Zasługą Szuberta jest również postawienie Ogrodu Botanicznego w rzędzie innych tego rodzaju placówek europejskich. Szybko nawiązał wymianę z ogrodami zagranicznymi, uzyskując dla swego Ogrodu nasiona i sadzonki roślin egzotycznych.

Jeszcze bardziej naukę z praktyką łączył następca Szuberta, wieloletni nauczyciel szkół warszawskich, profesor botaniki Szkoły Głównej i Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego Jerzy Alexandrowicz (1819—1894). Urodzony organizator, działacz społeczny, popularyzator nauki, twórca pierwszej w Polsce Szkoły Ogrodniczej